

“12 Eylül’de yaşananlar 27 Mayıs’ta başlatılmış bir tarzın 20 yıl içinde bir tekrerründen ibaretti.”

Yasin Aktay:

“12 Eylül’de yaşananlar
27 Mayıs’ta başlatılmış bir tarzın
20 yıl içinde bir tekrerründen
ibaretti.”

Asım ÖZ

12 Eylül’de halkoyuna sunulacak anayasa değişikliği paketi çerçevesinde bir yoğunlaşma yaşanıyor. Bu oylama 12 Eylül darbesini yarandıktan ibaret değil. Aksine bu referandumun hedefi 12 Eylül’de birçok yanı pekiştirilen ama daha ziyade 27 Mayıs darbesiyle tesis edilmiş olan bir düzenle hesaplaşmaya daha çok uyuyor. Türkiye’nin yakın tarihindeki darbe düzeninin anası 27 Mayıs’tır ve 27 Mayıs’ta tesis edilmiş olan düzen T.C.’ne resmen yeni bir format kazandırmıştır. 9-12 Mart da, 12 Eylül de, 28 Şubat da, 27 Nisan da o formata mümkün kılıklı bir zemin üzerinde gerçekleşmiştir. Her birinin sonunda ne kadar zulüm ve işkence yapılmış olursa, ne kadar hak-hükük ihlali yapılmış olursa, bunun yanında tali bir konudur. O yüzden 12 Eylül günü 12 Eylül’den önce, bütün darbelerin ana fikrinin oluşturulduğu 27 Mayıs’ta bir hesaplaşma olarak gerçekleşmesi çok daha anlamlı olacaktır. Bu çerçevede 12 Eylül öncesini, sonrası ve oluştuğu yapıyı Yasin Aktay’la konuştuk.

Otuz yıl sonra Türkiye yoğun olarak 12 Eylül’ü dolaylı olarak da bu darbe sonrasında oluşturulan rejimi kısmen de olsa sorguluyor. Bu gündün, otuz yıl öteden 12 Eylül 1980’e bakıldığında nasıl bir manzara çıkar karşımıza?

12 Eylül günü doğmuş olanlar bugün hayatlarının orta yaş sınırlarına dayanmış bulunuyorlar. Ama 12 Eylül bir gündün ibaret değil. 28 Şubat için uygun görülen tamlamada “süreç” sözcüğü çok anlam ifade ediyordu, ama nedense 12 Eylül için böylesi bir tamlamaya ihtiyaç duyulmamıştır. Bunun sebebini, yaşların 40’ın altında olanlar için bunu anlaması belki biraz zor olabilir ama galiba 12 Eylül’ün Türkiye tarihinde bir gecede her şeyin topyekün değiştiği, bir önceki hayat tarzına bir gün içinde son verilmesi ve yepyeni bir hayata, ama bir tür ölümden sonraki hayata, başlangıcın yapıldığı korkunç bir kesintiye ifade etmesi. Hatırlayanlar iyi hissedecektir, her şey bir gecede olup-bitti gibi. Bir gün önceki kurallar bir

gün sonra tamamen geçersiz hale geldi. Bir gün önce ortalıkta gezinen, ülkenin elit sayılan kadroları bir anda toplumun lanetli kesimleri haline geldi. Bir gün öncekinin aşırı serbestlik ortamı bir gün sonra yerini bütün öngörülüklerin kısıtlandığı veya kısıtlanabildiği bir ortama bıraktı. Bütün bunlar 28 Şubat’taki gibi alıştıra alıştıra bir süreç olarak değil bir gecede olup bitti. Oysa biliyoruz ki 12 Eylül’e giden ve 12 Eylül’den sonra devam eden bir süreç vardı ve bu süreçler birbirini anlamlı bir biçimde

tamamliyordu. 11 Eylül'de patlayan silahlar 12 Eylül'de bir anda nasıl susuverdi sorusu bu anlamli bütünlüğü ele veren bir sorudur. 12 Eylül öncesi ile sonrası arasındaki bütün fark bu 12 Eylül sürecini meşrulaştırmak ve tamamlamak üzere tezgahlanmış bir oyundan ibaretti. 12 Eylül'e dönüp baktığımızda birbirleriyle kavga ettirilen milyonlarca insanın, kavgasını verdiği davaların hepsiyle birlikte nasıl bir oyunun bilmeden figüranları haline getirilmiş olduğu görülmüyor. Birbirleriyle oynayan ve vuruşan hiç kimsenin hiçbir şey kazanmadığı, tek kazananın oyunu oynatan olduğu bir büyük kumar gübiymiş her şey. 12 Eylül gecесinin yaşanma şekli toplumda apayrı bir travma etkisi yapmıştır. Ama bir-iki yıl öncesi ve yaşayanına göre birkaç yıl sonrası itibarıyla olay toplumda farklı bir kişilik, farklı bir gerçeklik algısı oluşturmuştur. Doğrusu 12 Eylül gününden ziyade 12 Eylül'e götüren süreç çok daha önemlidir, oysa herkes sadece 12 Eylül gününe ve ondan sonra yaşananlara yükleniyor.

12 Eylül olmasa, Türkiye'de hayat nasıl olurdu?

O gün olmasaydı hayatın daha iyi olacağına dair iyimser bir kestirimim yok. Aslında demin dediğim gibi herkes 12 Eylül gününe ve ondan sonra yaşananlara yükleniyor, oysa 12 Eylül gününe getiren bir süreç vardır ve o süreç 12 Eylül'ün kendisinden ve sonrasında yaşananlardan çok daha ağırdır. 12

Eylül'ün de kendini meşrulaştırmak üzere başvurduğu bir parçalanmışlık, kaos ve anarşi ortamı vardır. Bu ortamı oluşturanların da 12 Eylül'e zemini hazırlamak için bunu yapmış olduklarından bugün kuşku duymuyoruz. Doğrusu işi o raddeye getirdikten sonra 12 Eylül bir tür toparlama işlevi de görmüş sayılabilir. 12 Eylül sonrası aslında nispeten bazı şeylerin düzelmiş olduğu bile söyleyebiliriz. O yüzden olayı 12 Eylül 1980 olarak alırsak yanılırız. Belki 12 Eylül öncesinden itibaren geriye, en 27 Mayıs 1960 tarihine gitmek gerekiyor. Çünkü 12 Eylül'de yaşananlar 27 Mayıs'ta başlanmış bir tarzın 20 yıl içinde bir tekrerrüründen ibaretti. 12 Eylül'e götürmek üzere birkaç yıl incisinden başlatılan anarşi ve terör ortamı, daha önce de 9 Mart öncesinde de aynen sahneye konulmuştu. 12 Eylül'e hazırlık olmak üzere çatıştıkları grupların çoğunun bağlantıları çok önceden kurulmuş ve sürekli göreve hazır tutulan kadrolardan oluşuyordu.

Solcular kendilerini halk kahramanları olarak resmetmeyi çok severler. Kapitalist devlete karşı kurtuluş mücadelesi verme rolünü kendilerine yazarken ülkücülerin kendilerinin karşısına çıkarılmış sabotajcılar olduğunu da iştahla anlatırlar. Oysa Türkiye'de sol sokak hareketleri de cuntacıların uzantıları olmuştur hep ve bu açıdan kategori olarak oynadıkları rol ülkücü harekete oynatılan rolden farklı olmuştur. 11 Eylül'e kadar gelmişken 12 Eylül olmasaydı hayat tabii ki daha iyi olmazdı, muhtemelen sürüklenmiş olduğumuz bir iç savaşın göbeğinde debelenmeye devam ederdik.

12 Eylül gençliğin canını fazla yakmıştır. Belki de 12 Eylül'ü diğer darbelerden ayıran bir ana gösterge, bu darbenin yeni bir insan tipi ortaya çıkarmayı ve yeni bir toplum tipi inşa etmeyi tasarlaması olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında bu insan tipini tasvir etmeyi denediğimizde nelerle karşılaşırsınız?

Depolitize bir gençlik yaratılmaya çalışıldığı söylenir, oysa 12 Eylül sonrası gençlik veya genel anlamda toplum daha politize hale gelmiştir, çünkü birçok şeyi ölüm korkusu olmadan ve birbirine dinleterek tartışma ortamı oluşmuştur. 12 Eylül öncesini çok politize bir ortam olduğu söylenir ki, aksine hiç kimsenin hiç kimseyi dinlemediği, herkesin herkese karşı dış bilemediği ve fırsatını bulduğunda imha ettiği, kurtarılmış bölgelerde fark-

lı olana karşı küçük çaplı tehcir ve soykırım denemelerinin yapıldığı bir ortamdan bahsediyoruz. İş bu radeye getirenler bize 12 Eylül tarzı bir Leviathan aratmış oluyordular. O yüzden 12 Eylül kendi oluşturduğu ve resmettiği bu felaket durumdan görece bir rahatlık sağlamış oldu. En azından seksen sonrası kuşağın bilgilenme ve tartışma konusunda 12 Eylül öncesi kuşaktan daha az şanslı olmadığını düşünüyorum. Ama yine de 12 Eylül'ü yargılayacaksa mutlaka onu hazırlayan önceki uygulamalarla birlikte tutarak eleştirmek gerekiyor. 27 Mayıs'tan itibaren ele almak lazım mesela, askerın süreçleri kontrol etmek üzere istediği zaman yarattığı kaotik durumlar, bu durumların sonucunda bir kurtarıcı olarak kendini hatırlatması... 1 Mayıs 1977 olayları, o yıl Ağustos ayında gerçekleşecek olan Askeri Şura öncesi ordu içindeki bir hesaplaşmanın ön-hazırlıklarıydı ve gerçekleşeydi belki 12 Eylül'den çok daha ağır üç yıl öncesinden yaşanabilirdi.

Çok genel bir soru ile devam edelim, sizce 12 Eylül toplumsal gelişimi ne yönde etkiledi?

Aslında 12 Eylül tek başına Türkiye'nin bütün toplumsal gelişimini durdurabilmiş değildir. Belki nihai hedefi bu da değildi. Sadece görünür istatistik bir rakam vereyim. 12 Eylül öncesinde Türkiye'de iç göç durmuş vaziyetteydi. 1950'de başlayan ve her beş yılda aşağı yukarı ortalama yüzde 3-4 dolayısın-

da cereyan eden iç göç bir tek 12 Eylül öncesindeki beş yıllık dönemde durma noktasına gelmiştir. Çünkü şehirler artık eskisi gibi bir cazibe oluşturmuyordu. Hem anarşi ve terör ortamı yüzünden hem de şehirdeki konforun mal arzındaki sıkıntılardan dolayı kıtlıklardan dolayı bu dönemde köy hayatını şehir hayatına daha fazla yeşilemişler. Oysa 12 Eylül bu iç göçün beş yıl içinde rekor seviyede gerçekleştiği bir kentsel güvenli ortama da getirmiştir. 12 Eylül'ü demokrasiye bir müdahale olarak ne kadar kınasak azdır, ama sonuçta bu olayın sosyolojik sonuçlarını Türkiye'deki toplumsal gelişmeler noktasında da şaşırıcı derecede geliştirici olmuştur. 12 Eylül'ün uygulamayı üstlendiği 24 Ocak kararları dolayısıyla Türkiye'nin görece kapalı bir toplum olmaktan dışı daha açık bir toplum olmaya yönelik gelişimi de bilhassa Özal sonrası dönemde mümkün olmuştur. Dönemde dünyadaki gelişmelerin Türkiye'ye iletişim ve ulaşım alanlarındaki yansımaları sonucunda toplumsal gelişmeler daha zor kontrol edilebilir hale gelmiş-

tir. İstenilen türden bir gençliğin yaratılması çabası aslında alternatif gençlik gruplarının oluşmasını da tetiklemiş ve böylece 12 Eylül tıpkı bütün mühendislik çabalarında olduğu gibi istediği sonuçlardan ziyade istemediği sonuçlarla yüzleşmek ve zamanla alaşağı olmak durumunda kalmıştır.

"Türkiye toplumu böyle bir darbeyi daha kolay sindirebilecek bir ruh haline girmişti. Bunun altında, tohumları yetmişlerin politik ortamında atılmış derin bir siyasi hayal kırıklığı yatıyor." diyordu Mınat Belge. 12 Eylül'ün çıplak şiddeti, solun bariz yenilgisi ve toplumun 'maraz yaratan demokrasi'nin tasfiye edilmesini gönülden yahut zoraki olarak desteklemesi konusundaki çelişkili hâl bu gün için ne ifade ediyor?

Gerçekten de yukarıda dediğim gibi 12 Eylül öncesini bir an için göz önüne getirmeden 12 Eylül darbesinin başarısını anlamak kolay değil. Doğrusu 11 Eylül günü bile askerlerin müdahale etmesini isteyen, buna hazır

bekleyen ve hatta askerın gecikmiş olduğunu düşünen yığınlar vardı ve bunların dikkatle kontrol edilen tepkileri 12 Eylül için meşru bir davetiye olarak dosyalandı. Sol, 12 Eylül sonrası kendine, toplumu kurtarmaya ramak kalmışken gelen müdahaleye lanet okuyarak bir duygusal alan açtı, ama topluma olan mesafesini hiçbir zaman doğru dürüst değerlendiremedi. İstikrar arayan halk nezdinde ne duruma düştüğünü hiçbir zaman doğru dürüst tahlil edemedi. O yüzden sol kesim 12 Eylülcülerden yedikleri darbeden daha ağırını bu darbeye karşı hiçbir duygusal desteğini hissetmedikleri toplumdaki almış oldu. Bu durumun solda doğru dürüst bir eleştiriyi bugün bile yol açmış olduğunu söyleyemiyoruz.

Kenan Evren'i cıvıhırbaz-kamı da yapan 1982 Anayasası oylamasında yüzde 92 "evet" oyu çıkmıştı. Seçmenler, 12 Eylül'e tamak olan insanlardı. Peki 12 Eylül'ü aklın, lafzen ve kalben destek veren kimi isimlerin otuz yıl sonra ilk davranışları ile yüzleşmeden referandumu destek vermelerinin sıkıntı oluşturduğunu düşünüyor musunuz?

12 Eylül'e 1982 referandumuyla verilen destek soruyu böyle formüle ettiğinizde çok anlamsız geliyor. Olaya herkesin, bugün bizim şahit olduğumuz gibi olmadığını anlamamız lazım. Demin dediğim gibi 12 Eylül'e götürülen süreç çok sağlıklı bir biçimde meşrulaştırılmıştı. Baksanız bugün darbe girişimlerinde bulunanların bile, çevirdikleri bütün entrikalar bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığı halde bir darbe yapmak istedikleri takdirde kafadan yüzde 25 destek bulacakları anlaşılıyor. Esas ürkütücü olan bu, çünkü 12 Eylül'de iş kuralına nispeten daha fazla oynanmıştı. Cinayetler kusursuzca işlenmiş ve ciddi ciddi toplumda bir iç savaş tehlikesi olduğu duygusu herkeste uyandırılmıştı. Kenan Evren bugün bize görüldüğü gibi görünmemişti herkese. Doğrusu 12 Eylül darbesi kamuoyu desteğini sağlamak açısından son derece başarılı bir darbedir. Ona ancak ortalıkta birbirini öldürenler, halka hayatı zindan etmek isteyen kötü niyetli anarşistler itiraz edebilmiş gibi bir izlenim başarıyla verilmişti. Bence esas tehlikesi ve ahlaksız tarafı da buydu 12 Eylül'ün. Kendi ürettiği şiddetten beklenen kurtarıcı olarak kendini iyi arıyordu ortaya. Kenan Evren il il gezip yaptıklarını anlatırken, anlayana 12 Eylül öncesini ve sonrasını hatırlatarak takdir talep ediyordu, anlamayana hayır dedikleri takdirde başlarına gelebilecekler hususunda açık veya örtük tehdit içerikli mesajlar veriyordu.

Lehte propagandanın bizzat bu yolla yapıldığı Anayasaya hayır demeyi uluorta savunmak yasaktı ve şaka değil, hayır dediğimize dair en ufak bir ihbarın değerlendirildiği bir süreçte kazancın bir ihbarla girdiğinizde referandum sonrasına kadar içeride kalmanız işten bile olmuyordu. Tabii hakikatında başka bir suçlama fırsatı bulunduğu takdirde bu tutukluluk süresi daha da uzayabiliyordu. O yüzden halkın önemli bir kısmının "evet demesek başımızdan gitmezler" değerlendirmesiyle "evet" dediklerini çok iyi biliyoruz. Zaten bizzat Kenan Evren bunu da açıkça söylemekten geri durmuyordu.

1980 sonrasında ideolojiler düzeninde solun bir hesaplaşmaya girdiğini görüyoruz. Gerek sol gerekse başka ideolojik yapılara 12 Eylül darbesinin etkisi nedir?

Solun 12 Eylül'ün ağır darbesini yemiş olduğu doğrudur. Ama sadece sol değil ülkücüler de ihanete uğramış oldukları duygusuyla tıkkıldıkları hapishanelerde solculardan hafif sayılmayacak işkenceler sonucunda çok ağır bir travma yaşadılar. Solun yaşadığı travmada fazladan olmak üzere, solun bütün örgütlü yapısının tasfiye edilmiş olmasının da büyük etkisi vardır. Doğrusu soldan ziyade solcuların 12 Eylül'den yediği darbeye bir tür iç-hesaplaşma boyutu da vardır. 12 Eylül benzeri bir darbe solcular tarafından yapılmış olsaydı solcuların muhtemelen buna bir itirazları olmayacak-

ti. Nitekim 27 Mayıs darbesinin hazırlanmasında, pişirilmesinde ve ardından ortaya konulan düzenin oluşumunda solun güçlü bir teorik desteği hep olmuştur. Bu desteği 9-12 Mart darbesinin öncesinde de vermiş. Türkiye'de 27 Mayıs'tan itibaren hatta daha geride Tan Gazetesi başkından itibaren cuntacı yapılanmalar için gerekli milis veya teorik desteği solun vermiş olduğu bir gerçektir. O açadan solculardaki 12 Eylül'e dair hesaplaşma arzusu pek öze dair değildir. Aynı solcuların önemli bir kısmı ne yazık ki, benzer bir darbeyi yapma hayaliyle yanıp tutuşmuşlardır hayatları boyunca. Nitekim 28 Şubat'ta da 12 Eylül mağduru sayılabilecek solcuların dindar insanlara karşı yürütülen cuntacı baskıya veya post-modern darbeye destek olduklarını biliyoruz. Aynı desteğin 2002 yılından beri AK Parti üzerinde sallanan cuntacı gölgeyle de ayrılmaz bir ittifak olarak durduğunu görüyoruz. Bu da doğrusu solcuların 12 Eylül'e dair eleştirilerini veya duygularını hiçbir evrensel ilkeye referans çıkarmayan basit bir kan davasına dönüştürüyor. Solcular bütün darbelerle karşı değil sadece 12 Eylül'e karşı olmuşlardır; şayet o darbe de kendilerine değil sadece ülküçülere dokunmuş olsaydı muhtemelen bir itirazları olmayacaktı. Bununla tabii ki nihai anlamda "sol"u değil, sadece kendilerine solcu diyen bir kesimi kast ediyoruz. 12 Eylül öncesinden itibaren daha evrensel bir sol değer arayışındaki solcular

sayıları fazla olmasa da hiç eksik olmamıştır, başkaları 12 Eylül ile doğru dürüst, kendilerini geliştirebilecek bir sorgulamaya gitmemişlerse bile, bunlar yaşadıklarından her zaman dersler çıkarmasını bilmişlerdir.

Bir de şu var: 12 Eylül'de 'ateş topu'nun İslamcılarla görece uzağına düşmesini, İslamcılığın bir bakıma menzilin dışında kalmasına ve bu darbenin İslamcılığı güçlendirdiği yolundaki yorumları nasıl barmak gerekir?

İslamcılığın 12 Eylül sürecinden görece daha az etkilenmiş olduğu basit bir iddia değil, bir gerçektir. Ama sebebi 12 Eylülcülerin İslamcılara kayırmış olması falan değildir tabii. Birincisi İslamcı hareket 12 Eylül öncesinin tipik toplumsal hareketlerinden farklı olarak silahlanmamış olduğu için onu hapse kitleler halinde tükmesine yetecek bir sicili oluşmamıştır. Sonuçta 12 Eylül'ün kendini meşrulaştırdığı gerekçe silahları susturmak olduğu için ilk planda silahlı hareketlerin üzerine gitti, bu düzeyde de İslamcılarla fazla işi olmadı. İkincisi, buna

rağmen İslamcıların bu dönemde ateş topundan muaf kalmış oldukları tezi de tamamen doğru değildir. İrancılık, Şeriatçılık, gerici propagandası veya şu veya bu nedenlerle tutuklanmış çok sayıda insan vardır. İçeriye o dönemde yolu düşenlerin bir şekilde işkenceden muaf kılınmaları söz konusu değildi. Ama oran olarak tabii karşılaştırılmaz.

Bu konularda sıkça tekrarlanan ve abartılı sayılacak bir ezber de 12 Eylül'ün ister kendi tercihleri dolayısıyla isterse de ABD'nin Yeşil Kuşak programı dolayısıyla özellikle İslamcılığı desteklemiş olduğudur. Bu tez her bakımdan sınanmaya muhtaçtır ve Türkiye'deki demokrasinin dinamiklerini, kentleşme ve dinsellik arasındaki sosyolojik ilişkileri tamamen göz ardı eden ve bütün İslamlaşmayı 12 Eylül'ün bir-iki uygulamasına indirgeyen bir yaklaşıma dayanıyor.

Genellikle 12 Eylül'ün İslamcılığı desteklediğine dair gösterilebilen belki tek şey, ilk ve ortaokullarda din derslerinin zorunlu hale getirilmiş olması ve belki İmam-Hatip liseleri-

nin artırılmış olmasıdır. Oysa her iki politikanın da seksenli yıllarda yükselen İslamcılığın besleme ihtimalleri son derece kısıtlıdır, hatta neredeyse mümkün değildir. Din derslerinin okullarda dindarlığı veya İslam'a sempatiyi bile ne kadar artırdığı hâlen kuşkuludur. Benim kişisel kanaatim, zorunlu din derslerinin İslam'a veya dine bir sempati bile oluşturmadığı yönündedir.

İmam-Hatip meselesine gelince, bu da çok galat-ı meşhur bir bilgidir. 12 Eylül döneminde bu okulların sayısı hiçbir şekilde arttırılmamıştır. İmam-Hatip liseleri, bu dönemde bir şekilde güçlenmişse bu asla resmi politikanın desteğiyle değil, resmi politikalar içinde bulunan boşlukların talep eden halk tarafından değerlendirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Onun dışında darbe lideri Kenan Evren'in zaman zaman halka hitap ederken ayetlerden örnekler vermesi veya bazı hapisanelerde din dersleri veya telkinlerinin yapılmış olması gibi veriler sıkça zikredilir, ancak bütün bu verilerin yükselen İslamcı kimliğin oluşumuna bir katkısı olduğunu savunmak, bu oluşumun sosyolojik zeminine çok yabancı olmakla mümkün olabilir ancak. Onun dışında İslamcı kesimler arasında güçlü damarların 82 anayasasına ya "hayır" hayır demek veya referandumu boykot etme yönünde kampanyalar yaptığını biliyoruz. Bingöl'de imamların ön ayak olduğu bir kampanyayla rekor sayıda "hayır" oyunun çıkmış olduğunu kaydetmek gereki-

yor. Daha sağ-muhafazakâr çizimdeki kesimler arasından değişik mütalaaarla "evet" lehine bir tutum belirmişse de İslamcılık için bir referans grubu oluşturmayacak kesimler olduğunu unutmamak lazım bunların.

Peki 12 Eylül nasıl bir kültürel inşaatı yaptı?

12 Eylül bir kültürel inşaatı yapmaya çalıştı tabii ama bunu ne kadar başarmış olduğu tartışılır. Devletin tek başına kültürel alanı inşa etmesi esasen hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Kültürün kendi beslenme ve sentezlenme kanalları her zaman özerk olarak çalışmaya devam eder. Arabesk karşıtı bir tutumu olmuştu mesela 12 Eylül'ün. Laik, depolitize ve milliyetçi bir kültür aşısı yapmaya çalışmıştır ama bunu halk benimsemişliği için kültürü belirlemiş olduğunu söylemek zordur. Başörtüsünü yasaklayarak güçlü bir İslamcı kimliğin başörtüsü etrafında kenetlenmesine bile yol açtı. Hatta Kürtçeyi yasaklayarak yaratmaya çalıştığı Türk ulusal kimliği, bizzat bu yasağa gösterilen Kürt tepkisi yüzünden ters teperek ulusalcılığı güçlendirdi. Aslında kültür konusunda hiçbir siyasetçinin fazla iddialı olma şansı yoktur, çünkü kültür siyasi etkinin yanı sıra başka her türlü etkiye de açıktır.

12 Eylül'de oylanacak anayasa değişikliği paketi neden önemli? 1982 Anayasası'nda önceden yapılan 15 paket değişikliğinden farkı ne?

Farkı şudur ki, daha önce yapılan değişikliklerin hiç biri bu kadar çok öze ilişkin bir değişiklik değildi. Hak ve hürriyetlerin genişletilmesine yönelik yapılan değişiklikler, anayasada güvenceye alınan hak ve hürriyetler, hepsi de mevcut yargı sistemi içinde geri alınabilen ve anlamsız hale getirilebilen değişiklikler. Doğrusu iyi işleyen demokratik bir yargı sistemi içinde hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemeler yapmaya bile gerek yoktur. Ama yargı sistemi kötüse anayasaya hak ve hürriyetleri güvenceye alan yüzlerce madde ekleseniz de hak ve hürriyetlerin güvenliğini garantiye alamıyorsunuz. Yasalarımızda, hatta anayasamızda başörtüsü yasağı hiçbir şekilde yoktur ama yargı sisteminin kendini yasa-koyucu ve yasak-koyucu konumuna oturabilmesi yüzünden böylesi bir yasak oluşabiliyor. Aynı şekilde 301. Madde Türklüğe hakareti yargıçlar elinde istedikleri şekilde kullanabilecekleri bir özel hareket görevi gibi kurmuyordu, ama yargı pratiğimiz ve kültürümüz onu da faşizan uygulamalar için bir imkan haline getirebildi. 1961 Anayasası'nda hak ve hürriyetleri güvenceye alan toplam 62 madde vardır. Fransa anayasasında bunun belki de beşte biri kadar bile madde yoktur ama kimse Türkiye'nin insan hakları konusunda Fransa'dan daha iyi olduğunu söyleyemez herhalde. Kasacası 12 Eylül'de yapılacak değişiklikler öncelikle yargı sistemiyle ilgili yönleriyle şimdiye kadar yapılmış değişiklikler

arasındaki en önemlilerini ve en zorlarını oluşturuyor. 2007 tarihinde gündeme gelen sivil anayasa tartışmasında AK Parti'yi kapamanın eşliğine getiren asıl nedenin bu konularla ilgili olduğunu söyleyeyim, gerisini varın siz hesap edin.

"Referandumun hedefi 12 Eylül'de birçok yanı pekiştirilen ama daha ziyade 27 Mayıs darbesiyle tesis edilmiş olan bir düzenle hesaplaşmaya daha çok seyiyor" diyorsunuz bir yazınızda. 12 Eylül rejiminin oluşturduğu düşünülen kurumsal çerçevenin yani parlamentodan çıkabilecek bir iradeye kuşku du bakan bakışın 27 Mayıs mirası olduğunu ifade ediyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız? 27 Mayıs darbesiyle tesis edilmiş düzenin 12 Eylül'le nasıl bir iribatı var?

27 Mayıs Türkiye'de cumhuriyet sonrası gelişen darbe düzeninin, kültürünün veya pratiğinin büyük çaplı başlatıldığı olaydır. Bu dönemde kurumlarıyla tesis edilen rejimin yapısı askeri müdahaleyi kurucu bir rejim kültürü olarak konuşlandırmıştır. Ordu, yargı, YÖK ve hatta yanı resmi sivil toplum teşkilatları bile vesayet rejiminin birer organı olarak demokratikleşmenin önünde sıkı bariyerler olarak bu dönemde tesis edilmiştir. Hiçbir şekilde denetlenemeyen bir devlet aygıtı içinde her türlü entrikanın çevrilerinde sürekli darbe düzeninin olağanlaştırdığı bir düzen getiriyor. Bu saatten sonra yapılacak olan darbenin 12 Mart, 12 Eylül veya 28 Şubat olması çok önemli değildir. 1961 Anayasası'nın çok ilercici ve hak ve özgürlükleri çok

geniş yer verdiği söylenir ki bu yıldızlı bir yalandır. Darbenin önünde devlet iktidarının hiçbir zaman halkın eline geçmesini temin eden kademeli bir sürü sigorta vardır ve bu sigortalar yoluyla seçimlerle iktidara gelenlere aş-ış-yol gibi teknik hamaliye işlerden başka bir uğraş alanı bırakılmaz. Seçilmiş iktidarlar için girilemeyecek alanlar o kadar geniş tutulmuştur ki, bu da devlet ile hükümet arasındaki ayrımı alabildiğine olağan bir ayırım gibi benimsetmiştir herkese. Bu düzen yeri geldiğinde 12 Eylül'leri çok olağan bir sonuç olarak üretir.

Peki yapılan değişiklikler yargı sistemindeki vesayetçi anlayışı ortadan kaldıracak mı sizce?

En azından vesayetçi anlayışın dayandığı anayasal zemin büyük ölçüde düzeltilmiş olur. Ancak unutmayalım ki anayasal hak ve yetkileri kullanmak siyasetçi için bir irade ve cesaret işidir. Bazı konularda anayasal tanımları bir yana bırakıp "teammül" diye size belli korkular eşliğinde yutturulan iktidarlara itiraz edecek bir cesareti toplamayı gerektirir. Bu cesareti bulduğunu zaman esasen mevcut anayasa sınırları içinde de siyaset için epey bir alana sahipsinizdir, ama yine de her zaman siyasetçinin bu kadar irade sahibi olamayacağı dönemler için de bir tedbir almak gerekir ki bu değişiklikler bu anlamda yapısal bazı tedbirleri içeriyor.